



(پایان نامه دکتری)

تأثیر گناه در معرفت

از منظر آیات و روایات

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر هادی صادقی حفظه الله

اساتید مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر رضا برنجکار حفظه الله

حجة الاسلام و المسلمین سید کاظم طباطبایی حفظه الله

دانشجو

مصطفی جعفر طیار دهاقانی

شهریور ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر

پس از حمد و سپاس بی‌کران به درگاه خداوند متعال و سلام و درود بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام، بدین وسیله بر خود لازم می‌دانم از اساتید بزرگوار و مسئولان و دست‌اندرکاران ارجمند دانشکده دارالحدیث به ویژه حضرت آیه الله ری شهری، حضرات آقایان حجج اسلام دکتر هادی صادقی، دکتر رضا برنجکار و سید کاظم طباطبایی (حفظهم الله) که در فراهم آوردن این نوشتار زحماتی را پذیرا شده‌اند و راهنمایی‌های لازم و سودمند را مبذول داشته‌اند، صمیمانه قدردانی و تشکر نمایم.

مصطفی جعفرطیاری دهاقانی

چکیده

معرفت در حیات معنوی و مادی انسان، جایگاهی بی بدیل دارد. تنها وسیله ارتباطی وی با جهان خارج از ذهن شناخت اوست. دوام زندگی آدمی بدون شناخت امکان‌پذیر نیست. نوع نگرش انسان نسبت به جهان آفرینش و هدف خلقت وابسته به نحوه شناخت اوست.

بر اساس آموزه‌های اسلامی و براهین نقلی و عقلی، سعادت و رستگاری انسان فقط از طریق ایمان و عمل صالح محقق می‌شود. در فرآیند حصول ایمان و عمل صالح به ویژه دستیابی به مراحل عالی، معرفت از نقشی ممتاز و بی جایگزین برخوردار است. نیل به معرفت صحیح و درست و صیانت از آن بدون پرهیز از موانع و آفات ممکن نیست. پدیده علم و معرفت همواره در معرض تهدیدها و آسیب‌هایی است که از پیامدهای آن، زوال، نقصان و وراونگی است.

فقدان معرفت صحیح و درست، موجب انحراف شدید در بینش و گرایش فرد از مسیر حق می‌گردد، او را از شناخت کمال و راه رسیدن به آن، ایمان و اعتقاد ورزی به عقائد حق، عبادت و پرستش و در نهایت نیل به سعادت و کمال نهایی باز می‌دارد و سرانجامی جز شقاوت برای وی به دنبال نخواهد داشت.

بر اساس آیات و روایات در اصل ارتباط و تأثیر اجمالی گناه در معرفت نمی‌توان شک و تردید کرد؛ ولیکن در نوع آثار، کمیت و کیفیت تأثیرات، آفت و تهدید بودن گناه نسبت به معرفت، نقاط ابهام و پرسش‌های متعددی مطرح است.

مسئله تأثیر گناه در معرفت دارای ابعاد گوناگون است. تاکنون در این باره اثر مستقل و منسجمی ارائه نشده است که به بررسی موضوع از منظر آیات و روایات پرداخته باشد. بدین سان یافتن پاسخ پرسش‌ها و برطرف نمودن ابهام‌های یادشده، جستجوی دقیق و بررسی گسترده آیات و روایات را به دنبال داشت. استنتاج، استنباط و استنتاج از ادله، مستلزم آگاهی از ثمرات تحقیقات دانشمندان اسلامی در علوم مختلف به ویژه تفسیر، حدیث، کلام و اخلاق بود. همچنین لازم شد که از یافته‌های متخصصان دانش‌های مرتبط با موضوع، نظیر معرفت‌شناسی و روانشناسی اطلاع حاصل شود.

در قرآن و حدیث برای گناهان پیامدهای بسیار زیادی بیان شده که از جمله آنها آثار سوء معرفتی آن است. گناه موجب مهر شدن قلب، قساوت، غفلت و دگرگونی آن می‌شود و تیرگی دل را در پی دارد. زنگار گناه سبب بسته شدن چشم و گوش دل نسبت به حقایق و معارف می‌گردد.

در مورد چرایی و چگونگی تأثیر گناه در معرفت، تبیین‌های مختلفی وجود دارد. براساس تبیین کلامی – اخلاقی، حقیقت علم نور است و شرط بهره‌مندی از آن، پذیرش ولایت خاص الهی است و شرط برخوردارگی از

ولایت، ایمان و تقوا می‌باشد که مستلزم پرهیز از گناه است. اثرپذیری از وسوسه‌های شیطان و انجام گناه نه تنها باعث خروج از ولایت الهی می‌شود، بلکه زمینه ساز ولایت شیطان و باعث بیرون شدن از نور علم و ورود به تاریکی جهل می‌گردد. شیطان با تلقین‌های مکرر و ترفندهای متنوع در ساحت عواطف و احساسات نفوذ کرده، سپس در ساحت اندیشه و دل تصرف می‌کند و ابزارهای ادراکی را در اختیار می‌گیرد و به مدیریت آن‌ها می‌پردازد.

تبیین روانشناختی بیانگر آن است که براساس قرآن و حدیث، گناه یک نوع بیماری روحی و روانی است و آثاری همچون رنج و عذاب، غم و اندوه، شک و اضطراب به دنبال دارد که عوامل مؤثر در یادگیری را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با تبعات منفی در انگیزه، آرامش خاطر، تمرکز و دقت و غیر آن، در فرایند یادگیری اختلال ایجاد می‌کند.

از آیات و روایات استفاده می‌شود که گناه در معرفت سه نوع تأثیر دارد: الف) از پیدایش معرفت ممانعت می‌کند؛ ب) باعث زوال و از بین رفتن معرفت می‌شود؛ ج) سبب دگرگونی و وارونگی معرفت می‌گردد. گرچه قدر متیقن این تأثیرات در علم ملازم با ایمان و هدایت است؛ اما تأثیر فی الجمله گناه در علم به معنای مطلق ادراک و آگاهی نیز قابل انکار نیست.

کلید واژه: معرفت، گناه، منع، زوال، واژگونی، آفت.

فهرست

مقدمه	۱
بخش اول: کلیات و جستاری در چیستی معرفت و گناه	
فصل اول: کلیات	
۱-۱-۱ بیان مسأله تحقیق	۷
۲-۱-۱ سئوالات تحقیق	۸
۳-۱-۱ فرضیات تحقیق	۸
۴-۱-۱ هدف و ضرورت تحقیق	۹
۵-۱-۱ پیشینه تحقیق	۱۰
۶-۱-۱ روش تحقیق	۱۱
۷-۱-۱ روش گردآوری اطلاعات	۱۲
۸-۱-۱ مفروضات	۱۲
فصل دوم: جستاری در چیستی معرفت	
۱-۲-۱ درآمد	۱۵
۲-۲-۱ معنای لغوی علم و معرفت	۱۵
۳-۲-۱ تفاوت میان علم و معرفت	۱۷
۴-۲-۱ علم و معرفت در اصطلاح	۱۸
۵-۲-۱ علم و معرفت از دیدگاه قرآن و حدیث	۲۱
۱-۵-۲-۱ علم به معنای عام	۲۷
۲-۵-۲-۱ علم به معنای خاص	۲۹
۳-۵-۲-۱ نور، حقیقت علم	۳۴
۱-۳-۵-۲-۱ آیات	۳۴
۲-۳-۵-۲-۱ روایات	۳۷
۶-۲-۱ تفاوت معرفت با ایمان	۴۰
۷-۲-۱ منابع، راهها و ابزارهای معرفت	۴۳
۱-۷-۲-۱ وحی	۴۴
۲-۷-۲-۱ عقل	۴۴
۳-۷-۲-۱ قلب	۴۵
۴-۷-۲-۱ حواس ظاهر	۴۷
۵-۷-۲-۱ حواس باطن	۴۸
فصل سوم: جستاری در چیستی و گستره گناه	
	۵۱

- ۵۱-۱-۳-۱- درآمد.....
- ۵۲-۲-۳-۱- تعریف گناه.....
- ۶۵-۳-۳-۱- گستره و ساحت‌های گناه.....
- ۶۵-۱-۳-۳-۱- ساحت اول گناه.....
- ۶۸-۲-۳-۳-۱- ساحت دوم گناه.....

بخش دوم: تأثیرات گناه

- فصل اول: آثار گناه..... ۷۵
- ۱-۱-۱-۱- آثار حقیقی اخروی گناه..... ۷۵
- ۱-۱-۱-۲- آتش دوزخ..... ۷۵
- ۲-۱-۱-۲- محرومیت از بهشت..... ۷۶
- ۳-۱-۱-۲- منتقل شدن ثواب کارهای نیک به نامه اعمال دیگران..... ۷۶
- ۲-۱-۲- آثار حقیقی دنیوی گناه..... ۷۶
- ۱-۲-۱-۲- تباهی ایمان و کشاندن انسان به کفر..... ۷۷
- ۲-۲-۱-۲- تسلط شیطان..... ۷۷
- ۳-۲-۱-۲- بطلان عبادت..... ۷۸
- ۴-۲-۱-۲- منع استجاب دعا..... ۷۸
- ۵-۲-۱-۲- محروم شدن از نماز شب..... ۷۸
- ۶-۲-۱-۲- دور شدن رزق..... ۷۸
- ۷-۲-۱-۲- سلب نعمت و نزول بلا..... ۷۹
- ۸-۲-۱-۲- پیامدهای منفی گناه بر دل و ابزار معرفت..... ۸۰
- ۳-۱-۲- آثار اعتباری گناه..... ۸۰
- ۱-۳-۱-۲- سلب احراز مقام مرجعیت، امامت جماعت و مانند آن..... ۸۱
- ۲-۳-۱-۲- لزوم پرداخت جریمه..... ۸۲
- ۳-۳-۱-۲- محرومیت از ارث..... ۸۲
- ۴-۳-۱-۲- باطل شدن عقد نکاح و محرومیت از ازدواج..... ۸۲
- فصل دوم: گناه و منع از معرفت..... ۸۳
- ۱-۲-۲- گناه و ختم قلب..... ۸۳
- ۱-۱-۲-۲- قلب از منظر قرآن..... ۸۳
- ۲-۱-۲-۲- مقصود از ختم قلب..... ۸۸
- ۳-۱-۲-۲- دلیل اسناد ختم قلب به خدا..... ۹۰
- ۲-۲-۲- گناه و طبع قلب..... ۹۱
- ۱-۲-۲-۲- معنای طبع..... ۹۱
- ۲-۲-۲-۲- مقصود از طبع قلب..... ۹۱

۹۳ ۳-۲-۲-۲ اسباب طبع قلب
۹۳ ۱-۳-۲-۲-۲ کفر
۹۳ ۲-۳-۲-۲-۲ نفاق
۹۳ ۳-۳-۲-۲-۲ تکبر
۹۳ ۴-۳-۲-۲-۲ تعدی و تجاوز
۹۴ ۵-۳-۲-۲-۲ سرپیچی از فرمان جهاد
۹۴ ۶-۳-۲-۲-۲ ذنوب
۹۴ ۴-۲-۲-۲-۲ آثار و تبعات طبع قلب
۹۴ ۱-۴-۲-۲-۲ منتفی شدن فهم
۹۵ ۲-۴-۲-۲-۲ محروم شدن از علم
۹۶ ۳-۴-۲-۲-۲ محروم شدن از سمع
۹۶ ۴-۴-۲-۲-۲ تعقل نکردن
۹۶ ۵-۴-۲-۲-۲ مسدود شدن راه کشف و الهام
۹۷ ۳-۲-۲-۲ گناه، حجاب و کنان قلب
۹۹ ۴-۲-۲-۲ گناه و غلف قلب
۱۰۰ ۵-۲-۲-۲ گناه و قفل قلب
۱۰۱ ۶-۲-۲-۲ گناه و صرف قلب
۱۰۳ ۷-۲-۲-۲ گناه و شد قلب
۱۰۴ ۸-۲-۲-۲ گناه و محرومیت از سمع
۱۰۴ ۱-۸-۲-۲ بیان‌های مختلف قرآن از محرومیت سمع
۱۰۵ ۲-۸-۲-۲ مقصود از سمع
۱۰۶ ۳-۸-۲-۲ فرآیند شنیدن موثر
۱۰۶ ۴-۸-۲-۲ دامنه محرومیت از سمع
۱۱۰ ۹-۲-۲-۲ گناه و منع از بصر
۱۱۰ ۱-۹-۲-۲ بیان‌های مختلف قرآن
۱۱۱ ۲-۹-۲-۲ معنای واژه «بصر»
۱۱۱ ۳-۹-۲-۲ مراحل دیدن
۱۱۲ ۴-۹-۲-۲ دامنه محرومیت از بصر
۱۱۵ فصل سوم: گناه و وارونگی معرفت
۱۱۵ ۱-۳-۲-۲ آیات مربوط به نفاق
۱۱۶ ۲-۳-۲-۲ آیات مربوط به تزئین
۱۱۶ ۱-۲-۳-۲ تزئین مثبت
۱۱۶ ۲-۲-۳-۲ تزئین منفی

۱۱۷۲-۳-۲-۱- اسناد تزئین به شیطان
۱۱۷۲-۳-۲-۲- اسناد تزئین به خداوند متعال
۱۱۹۲-۳-۲-۳- مجهول بودن فعل تزئین
۱۲۲۲-۳-۳- آیات مربوط به تسویل
۱۲۳۲-۳-۴- آیه مربوط به صنع حسن
۱۲۴۲-۳-۵- آیه مربوط به قلب دل
۱۲۵۲-۳-۶- آیه مربوط به تکذیب آیات الهی
۱۲۹ فصل چهارم: گناه و زوال معرفت
۱۲۹۲-۴-۱- آیات مربوط به نسیان
۱۳۲۲-۴-۱- تفاوت فراموش کردن خدا و فراموش کردن ذکر خدا
۱۳۴۲-۴-۱- مقصود از خودفراموشی
۱۳۶۲-۴-۲- آیه مربوط به زیغ قلب
۱۳۸۲-۴-۳- آیه مربوط به ربا
۱۴۵۲-۴-۴- آیات مربوط به اضلال

بخش سوم: چرایی و چگونگی تأثیر گناه در معرفت

۱۵۳ فصل اول: تبیین کلامی - اخلاقی تأثیر گناه در معرفت
۱۵۳۳-۱-۱- نور، حقیقت علم
۱۵۳۳-۱-۲- خداوند متعال، معطی علم و مفیض نور
۱۵۸۳-۱-۳- شرایط بهره مند شدن از علم (شرایط گیرنده علم)
۱۵۹۳-۱-۳- وجه اول
۱۵۹۳-۱-۳- وجه دوم
۱۶۰۳-۱-۳- وجه سوم
۱۶۰۳-۱-۴- ولایت الهی شرط نور علم
۱۶۱۳-۱-۴- اقسام ولایت
۱۶۱۳-۱-۴- ولایت عام
۱۶۲۳-۱-۴- ولایت خاص
۱۶۲۳-۱-۴- ولایت اخص
۱۶۲۳-۱-۵- ولایت خاص شرط گیرندگی نور علم
۱۶۳۳-۱-۵- ولایت پیامبر ﷺ و امام معصوم علیهم السلام
۱۶۴۳-۱-۶- شرط بهره مندی از ولایت خاص خدا
۱۶۹۳-۱-۷- ولایت شیطان کیفر رد ولایت خدا
۱۷۰۳-۱-۷- آزادی انسان در پذیرش ولایت خدا یا ولایت شیطان
۱۷۱۳-۱-۷- گمراه سازی انسان، هدف شیطان

- ۱۷۲ ۳-۷-۱-۳ عدم تسلط ابتدایی شیطان
- ۱۷۲ ۴-۷-۱-۳ عدم تسلط شیطان بر مؤمنان
- ۱۷۳ ۵-۷-۱-۳ وسوسه، ابزار کار شیطان
- ۱۷۵ ۶-۷-۱-۳ گناه سبب ولایت شیطان
- ۱۷۷ ۸-۱-۳ آثار ولایت و تسلط شیطان
- ۱۷۸ ۱-۸-۱-۳ تصرف و تسلط شیطان در حوزه عقل عملی
- ۱۷۸ ۱-۱-۸-۱-۳ وادار کردن به کفر ورزی
- ۱۷۹ ۲-۱-۸-۱-۳ ایجاد دشمنی میان افراد
- ۱۸۰ ۳-۱-۸-۱-۳ بازداشتن از یاد خدا و نماز
- ۱۸۰ ۴-۱-۸-۱-۳ باز داشتن از راه خدا
- ۱۸۰ ۵-۱-۸-۱-۳ وادار کردن به اعمال زشت
- ۱۸۱ ۲-۸-۱-۳ تصرف و تسلط شیطان در حوزه عقل نظری
- ۱۸۱ ۹-۱-۳ تصرف شیطان و ممانعت از حصول علم
- ۱۸۱ ۱-۹-۱-۳ تحلیل اول
- ۱۸۲ ۲-۹-۱-۳ تحلیل دوم
- ۱۸۲ ۱-۲-۹-۱-۳ اخلال در ابزار عقل
- ۱۸۶ ۲-۲-۹-۱-۳ اخلال در منبع قلب
- ۱۹۱ ۱-۲-۲-۹-۱-۳ زنگار گناه و آینه دل
- ۱۹۲ ۲-۲-۲-۹-۱-۳ گناه و زوال محبت خدا
- ۱۹۵ ۳-۲-۲-۹-۱-۳ گناه و غفلت
- ۱۹۷ ۴-۲-۲-۹-۱-۳ گناه و قساوت قلب
- ۲۰۰ ۳-۲-۹-۱-۳ اخلال در حس شنوایی
- ۲۰۳ ۴-۲-۹-۱-۳ اخلال در حس بینایی
- ۲۰۶ ۱۰-۱-۳ گناه، تصرف شیطان و زوال معرفت
- ۲۰۸ ۱-۱۰-۱-۳ بیان اول
- ۲۱۳ ۲-۱۰-۱-۳ بیان دوم
- ۲۱۸ ۳-۱۰-۱-۳ بیان سوم
- ۲۲۸ ۱۱-۱-۳ گناه، تصرف شیطان و وارونگی معرفت
- ۲۲۸ ۱-۱۱-۱-۳ بیان اول
- ۲۲۹ ۲-۱۱-۱-۳ بیان دوم
- ۲۲۹ ۳-۱۱-۱-۳ بیان سوم
- ۲۳۲ ۴-۱۱-۱-۳ بیان چهارم
- ۲۳۷ ۱۲-۱-۳ پاسخ یک شبهه

۲۴۳	فصل دوم: تبیین روانشناختی تأثیر گناه در معرفت
۲۴۳	۱-۲-۳ درآمد
۲۴۳	۲-۲-۳ گناه و بیماری
۲۴۳	۱-۲-۲-۳ آیات
۲۴۷	۲-۲-۲-۳ روایات
۲۴۷	۱-۲-۲-۲-۳ دسته اول
۲۴۹	۲-۲-۲-۲-۳ دسته دوم
۲۵۰	۳-۲-۳ آثار روحی و روانی گناهان
۲۵۱	۱-۳-۲-۳ خواری و پستی نفس
۲۵۱	۲-۳-۲-۳ رنج و عذاب روحی
۲۵۲	۳-۳-۲-۳ سلب آسایش، ناراحتی، غم و اندوه
۲۵۵	۴-۳-۲-۳ سلب اختیار
۲۵۵	۵-۳-۲-۳ شک و اضطراب
۲۵۸	۶-۳-۲-۳ فقر روحی
۲۵۹	۷-۳-۲-۳ نفاق و دورویی
۲۶۱	۸-۳-۲-۳ یأس و ناامیدی
۲۶۲	۴-۲-۳ گناه و آثار معرفتی آن
۲۶۳	۱-۴-۲-۳ عوامل مؤثر در یادگیری و تأثیرات گناه
۲۶۴	۱-۱-۴-۲-۳ گناه و آرامش خاطر
۲۶۷	۲-۱-۴-۲-۳ گناه و انگیزه کسب معرفت
۲۶۹	۳-۱-۴-۲-۳ گناه، توجه، دقت و تمرکز
۲۷۱	۴-۱-۴-۲-۳ گناه و مرور ذهنی
۲۷۲	۲-۴-۲-۳ آثار منفی گناه و زایل شدن معرفت
۲۷۲	۱-۲-۴-۲-۳ نظریه واپاشی
۲۷۳	۲-۲-۴-۲-۳ نظریه تداخل پیشگستر
۲۷۳	۳-۲-۴-۲-۳ نظریه تداخل پسگستر
۲۷۳	۴-۲-۴-۲-۳ نظریه واپس زدن یا سرکوب
۲۷۷	خلاصه و جمع بندی
۲۷۹	نتیجه
۲۸۵	فهرست منابع

مقدمه

دو مسأله گناه و معرفت با سرنوشت انسان رابطه تنگاتنگ دارد. گستره این دو به گونه‌ای است که همه انسان‌های غیر معصوم را در بر می‌گیرد و با آنان مرتبط است.

معرفت و شناخت در حیات مادی و معنوی انسان از جایگاه بی‌بدیلی برخوردار است. تنها وسیله ارتباطی انسان با جهان خارج از ذهن، شناخت اوست. بقا و دوام زندگی آدمی بدون شناخت امکان‌پذیر نیست. سعادت و خوشبختی بشر مرهون شناخت اوست. رسیدن به کمال و نیل به اهداف بلند انسانیت در سایه معرفت انجام‌پذیر است. نوع نگرش انسان نسبت به جهان هستی و آفرینش و هدف خلقت، وابسته به نحوه شناخت اوست. معرفت، خاستگاه مکاتب و ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی انسان‌هاست و هر جهان‌بینی بر پایه شناخت استوار است. علم و معرفت، آگاهی و شناخت از منظر قرآن و احادیث از جایگاهی بس والا و ارزشی ویژه برخوردار است. بررسی ارزش علم و دانش از دیدگاه آیات در یک یا چند مقاله و کتاب نمی‌گنجد. اهل تحقیق بیان داشته‌اند که در این زمینه بیش از ۷۰۰ آیه وجود دارد.^۱

خداوند متعال، علم را غرض و هدف آفرینش جهان معرفی کرده و آن را برترین شرافت و نخستین منت بر فرزند آدم پس از نعمت آفرینش او قرار داده است. خدای سبحان در کنار خود و فرشتگان از دانشمندان نام برده و دانایان را بر دیگران برتری داده است. قرآن کریم، پذیرش حق و پایبندی به آن را بر پند پذیری و پند پذیری را بر خدا ترسی مبتنی ساخته و خدا ترسی را در اهل علم منحصر دانسته است.^۲

بر اساس آموزه‌های قرآن، یکی از اهداف بلند پیامبران، تعلیم است. درک اسرار هستی ویژه عالمان می‌باشد. پیامبران با آن مقام‌های علمی، مأمور به درخواست افزایش علم شدند. درجات قرب به خدا، متناسب با درجات علم است. هدف از معراج پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله معرفت بود. هنگامی که خداوند، نعمت خویش را بر حضرت سلیمان علیه السلام می‌شمارد؛ نخست از علم سخن می‌گوید. در چند آیه به صراحت به انسان دستور فراگیری علم داده شده است.

۱. پیام قرآن، ج ۱، ص ۱۰۰.

۲. الطلاق / ۱۲، العلق / ۱-۵، فاطر / ۲۸، الزمر / ۹، آل عمران / ۱۸ و....

بالاتر از همه، قرآن، خداوند را به عنوان نخستین معلم، معرفی کرده است.^۱

نقش اساسی در خلافت الهی با علم است و سایر اسماء در پرتو علم، واقع شده به همین دلیل هنگامی که فرشتگان در جریان خلقت آدم، تسبیح و تقدیس را مطرح ساختند، خداوند متعال در پاسخ آنان، عالم بودن آدم را گوشزد کرد.^۲

ارزش عبادت نیز به علم و معرفت است؛ زیرا اخلاص، باعث کمال عبادت است و سبب اخلاص، معرفت است.^۳ از این روست که در روز رستاخیز هنگام سنجش اعمال مداد علما بر خون شهدا برتری دارد.^۴ در کتب حدیث، نوعاً بابی به علم و وجوب فراگیری آن، اختصاص یافته است. در روایات فراوان از ارزش و جایگاه علم و علما، تعلیم و تعلم سخن به میان آمده و بیان شده است: علم، سرآمد و غایت فضیلت‌ها، چراغ خرد، میراثی گرانبمایه، مایه حیات، بهترین دارایی و... است.

به وسیله علم و معرفت است که انسان می‌تواند طاعت و پیروی از حق داشته باشد. علم، جمال و زیبایی است که پنهان نمی‌ماند. دانش، مایه زینت توانگران و باعث بی‌نیازی تهیدستان است. علم و معرفت، آدم پست را بلند مرتبه می‌کند و فروگذاران علم، انسان بلند مرتبه را خوار می‌گرداند. هیچ گنجی سودمندتر از علم نیست. در ارجمندی دانش، همین بس که کسی هم که آن را نمی‌داند از دانستن آن دم می‌زند و هرگاه به او نسبت علم و دانایی داده شود خوشحال می‌گردد. هیچ شرافتی چون دانش نیست. هر ظرفی وقتی چیزی در آن گذارند گنجایش خود را از دست می‌دهد، مگر ظرف دانش که با افزودن آن، گنجایشش بیشتر می‌شود. دلی که در آن چیزی از دانش نباشد مانند خانه ویرانی است که آباد کننده‌ای ندارد. سرمنشأ همه خوبی‌ها دانش است.^۵ ناگفته نماند اگر علم، همراه ایمان و تقوا، تزکیه و تهذیب نفس نباشد نه تنها ارزشی نخواهد داشت بلکه ضدارزش و زیان‌آور خواهد شد.

نفس انسان به حسب فطرت، به گونه‌ای آفریده شده که صلاحیت دارد به حقایق، معرفت پیدا کند و این در صورتی است که زمینه‌ها فراهم و موانع مفقود باشد.^۶ پیدایش پدیده معرفت همچون سایر پدیده‌ها معلول فراهم

۱. به عنوان نمونه: البقره / ۳۱ و ۱۵۱، آل عمران / ۱۶۴، الروم / ۲۲، العنکبوت / ۴۳، المجادله / ۱۱، الزمر / ۹، الکهف / ۶۶، طه / ۱۱۴، الطلاق / ۱۲.

۲. البقره / ۳۰ - ۳۳.

۳. تفسیر تسنیم، ج ۳، ص ۱۹۴.

۴. الفقیه، ج ۴، ص ۳۹۸، ح ۵۸۵۳.

۵. الکافی، ج ۱، ص ۷۱ - ۳۰؛ بحار الانوار، ج ۱، ص ۲۲۸ - ۱۶۴؛ کنز العمال، ج ۱۰، ص ۱۸۳ - ۱۳۰؛ میزان الحکمة، ج ۸، ص ۳۹۲۸ - ۴۰۳۰.

۶. الحکمة المتعالیة، ج ۹، ص ۱۳۶.

بودن شرایط و اسباب آن است. برخورداری روح و جسم انسان از صحت و سلامت و رشد لازم، از جمله شرایط است. از این رو کودک و دیوانه مانند فرد بالغ و عاقل نمی‌تواند به علم دست یابد. آفریدگار حکیم منابع، راه‌ها و ابزار مختلفی را برای انسان قرار داده تا بتواند از طریق آن‌ها از نعمت معرفت بهره‌مند شود. عقل، قلب، حواس ظاهر و باطن، چشم و گوش از مهم‌ترین منابع و راه‌های معرفتند.

نعمت گرانسنگ معرفت با آفات و آسیب‌هایی روبرو است. یکی از آسیب‌های جدی معرفت، گناه است. آموزه‌های دینی بیانگر آن است که گناهان دارای آثار سوء فراوان است. در آیات و روایات برای گناهان، پیامد‌های منفی بسیار زیادی بیان شده است. این پیامدها به عذاب و عقاب اخروی منحصر نمی‌شود، بلکه گستره و سعه آن، حیات دنیوی و زندگی فردی و اجتماعی، مادی و معنوی را در بر می‌گیرد و گاهی آثار آن به گونه‌ای است که قابل جبران نمی‌باشد. از آثار مخرب گناه، آثار معرفتی آن است. پتانسیل تخریبی گناهان به شکلی است که می‌تواند در فرآیند تشکیل معرفت خلل ایجاد کند. همچنین در گناهان این اقتضا وجود دارد که معرفت به دست آمده و پیشین را نابود سازد و یا آن را دگرگون کرده و وارونه سازد.

نوشتار حاضر به بررسی تأثیر گناه در معرفت از منظر آیات و روایات پرداخته است. این بررسی در سه بخش آمده است. در بخش اول کلیاتی مرتبط با موضوع پژوهش نظیر بیان مسأله تحقیق، ضرورت، هدف و پیشینه آن، جستاری در چیستی علم و معرفت، پژوهشی در چیستی گناه و ساحت‌های آن مطرح گردیده است در بخش دوم، تأثیر گناه در معرفت از دیدگاه آیات و روایات توضیح داده شده و بخش سوم به تبیین چرایی و چگونگی تأثیرات یاد شده اختصاص یافته است.

هر پژوهشی، مشکلات، تنگناها و محدودیت‌هایی دارد که برخی از آن‌ها از اختیار پژوهشگر خارج است. از میان مشکلات متعددی که ارائه این تحقیق، با آن روبرو بوده است سه مشکل، بیش از همه باعث تنگنا شده و ایجاد محدودیت کرده است. هر سه مشکل به منابع و مآخذ برمی‌گردد و پیامد آن‌ها، مسأله زمان بوده و آن سه مشکل عبارتند از:

۱ - عدم تحقیقات مستقل درباره موضوع تحقیق، بکر و بدیع بودن موضوع، مطالعات و بررسی مسأله را با کمبود شدید منابع معین و مشخص روبرو ساخت.

۲ - وسعت پراکندگی مطالب قابل استفاده در منابع و کتب تفسیری، روایی، اخلاقی، عرفانی و غیر آن، مشکل و تنگنای جدی زمان را ایجاد کرد؛ زیرا در اثر این مشکل، منابع و مآخذ فراوانی، فرا روی پژوهش‌گر قرار گرفت که به ناچار می‌بایست مورد تتبع و جستجو، مطالعه و بررسی، یادداشت برداری و جمع بندی قرار می‌گرفت. صرف نظر از استخراج آیات و روایات و دسته بندی آن‌ها که وقت زیادی را به خود اختصاص داد،

آگاهی و استفاده از نظرات دانشمندان اسلامی از گذشته‌های دور تا کنون، زمان بسیار زیادی را گرفت.

۳- مشکل میان رشته‌ای بودن موضوع، بیش از دو مشکل دیگر موجب تنگنا شد و سختی کار را دو چندان کرد. گرچه موضوع تحقیق، بررسی تأثیر گناه از دیدگاه آیات و روایات بود، اما چون مسأله به دو علم تفسیر و حدیث، اختصاص نداشت لازم بود که مطالعات و بررسی‌های لازم در دانش‌های مرتبط با موضوع از قبیل اخلاق و عرفان، معرفت‌شناسی و روانشناسی انجام گیرد و با توجه به یافته‌های این دانش‌ها پرسش‌های لازم، طرح گردد و به آیات و روایات عرضه شود و پاسخ‌های آن دریافت گردد.

بخش اول

کلیات و جستاری در چیستی معرفت و گناه

